УДК 368.336

Білоус Н.М., ст. викладач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

У статті проаналізовані особливості формування фінансового потенціалу страхових компаній зі страхування життя в Україні.

В статье проанализированы особенности формирования финансового потенциала страховых компаний по страхованию жизни в Украине.

The article analyzed the peculiarities of the financial capacity of life insurance companies in Ukraine.

Функціонування компаній у сегменті страхування життя на сучасному етапі супроводжується наявністю великої кількості негативних чинників, які посилюють нестабільність та невизначеність учасників страхового ринку. У першу чергу це пов'язано із зменшенням обсягів страхових премій через зниження платоспроможності населення, що відображається на зміні фінансового потенціалу компаній.

Аналіз низки праць [3, 5, 6, 8, 11] засвідчує те, що дослідження фінансового потенціалу компанії перебуває у полі зору вітчизняних науковців впродовж останніх років, проте несформована цілісна концепція оцінювання фінансового потенціалу та управління його ефективним використанням з урахуванням особливостей страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя. Для них не є придатними теоретико-методологічні основи, на базі яких оцінюється фінансовий потенціал компаній інших видів економічної діяльності. Крім загальноекономічних принципів, які властиві фінансовому потенціалу як складній економічній системі (адаптивність, системність, динамічність, цілісність тощо), у сфері зі страхування життя слід опиратися на специфічні принципи, як от:

- диверсифікація ризиків (збалансування структури страхового портфелю та структури страхових резервів),
- мультифункціональність (поєднання в одному фінансовому інструменті ризикових, заощаджувальних, кредитних функцій та функції створення доходу),
- інверсія фінансового циклу страхувальника (оплата за послугу передує її наданню),

- невизначеність настання події (процес страхування здійснюється по відношенню до подій, з якими людина обов'язково стикнеться, проте час цієї події невизначений) та інші. Крім розглянутих вище принципів, при дослідженні діяльності страхових компаній, слід брати до уваги й інші специфічні особливості, що розглянуті різними авторами в літературі [2, 4, 10, 12], а саме:

- страхування життя належить не до сфери матеріального виробництва, а є різновидом фінансових послуг, що не створюють додану вартість;

- спеціалізація страхових компаній регламентується законодавством;

- значно розтягнутий у часі фінансовий цикл та складний фінансовий оборот, що включає взаємопов'язані грошові потоки, які забезпечують захист страхувальника і водночас функціонування страхових компаній.

Відповідно до Закону України «Про страхування» страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку [1]. Слід зауважити, що компанії зі страхування життя не мають права здійснювати інші види страхування, крім страхування життя та додаткових пенсій.

Практика показує, що недостатня увага страховиків до питань управління фінансовим потенціалом в умовах наявності підприємницького ризику призводить до негативних наслідків як для самої компанії, так і для її клієнтів. У цьому зв'язку, вивчення процесу формування фінансових ресурсів страхової компанії має і теоретичний, і практичний інтерес. Ця обставина актуалізує необхідність детального дослідження особливостей фінансового потенціалу страхових компаній у сфері страхування життя з метою розробки у подальшому цілісної концепції гнучкого управління ним.

Метою даної статті є дослідити механізм формування та використання фінансового потенціалу страхових компаній у сегменті зі страхування життя та оцінити особливості фінансового потенціалу страхових компаній України.

У трактуванні сутності фінансового потенціалу страхової компанії переважає ресурсний підхід, тобто поняття фінансового потенціалу та фінансових ресурсів ототожнюються.

Федорова Т.А. дає таке визначення фінансового потенціалу страхової компанії: « Це фінансові ресурси, які знаходяться в господарському обороті і використовуються для проведення страхових операцій і здійснення інвестиційної діяльності» [12, С. 24]. Структурно фінансовий потенціал включає три частини – власний, залучений і позиковий капітал.

На нашу думку, ресурсне трактування фінансового потенціалу є виправданим, якщо підходити до його дослідження з точки зору ретроспективи функціонування компанії, коли необхідно оцінити накопичені нею у попередні періоди ресурси, у тому числі і фінансові. Натомість, для оцінки ефективнос-

ті використання фінансового потенціалу страховика слід за базову обрати концепцію резервів, а при стратегічному плануванні – концепцію ринкових можливостей.

У працях [5, 6, 9] під фінансовим потенціалом компанії розуміється сукупність її фінансових спроможностей і можливостей. При цьому під спроможністю розуміються наявні фінансові ресурси, а можливості трактуються як напрямки їх використання. Слабкими місцями такого підходу до визначення фінансового потенціалу є те, що, по-перше, фінанси розглядаються лише з позиції їх економічних характеристик – обсягу залучення, напрямків розподілу та результатів використання, по-друге, можливості (напрямки використання) не конкретизуються критеріями ефективності використання.

Для уточнення змісту досліджуваного поняття, розглянемо механізм формування та використання фінансового потенціалу страхової компанії зі страхування життя, який зображено на рис. 1.

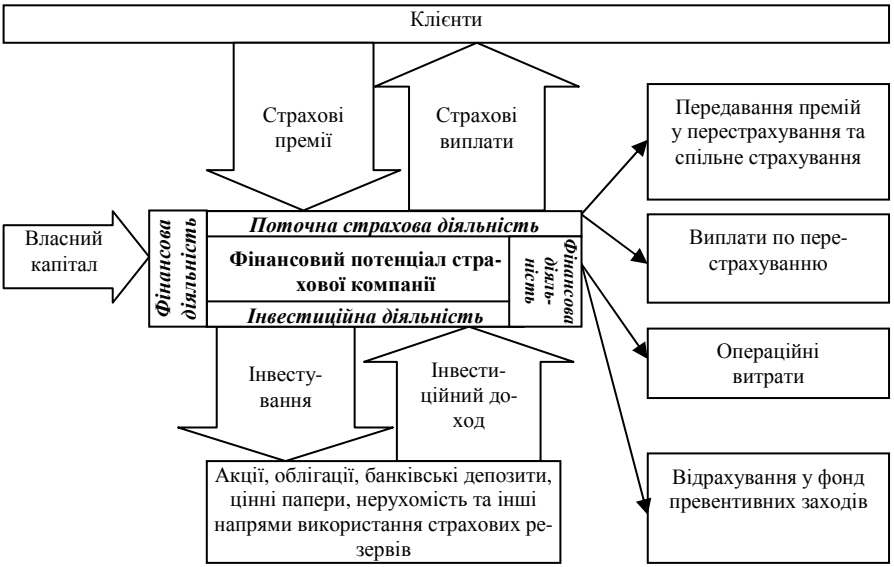

Рис. 1. Механізм формування та використання фінансового потенціалу страхової компанії зі страхування життя

Принцип акумулювання і наступного розподілу значних грошових потоків визначає склад і структуру капіталу страхової компанії. Більша частина фінансових ресурсів страхової компанії припадає на залучений капітал, який деякий час становить групу тимчасово вільних коштів страховика. Однак кругообіг коштів страхової компанії не обмежується здійсненням страхових операцій, а фінансовий механізм страхування цікавий з точки зору викорис-

тання залучених ресурсів як джерел інвестицій. Тому до складу фінансового потенціалу страхової компанії включено і ті кошти, що перебувають в обігу страховика, і ті, що використовуються для інвестиційної діяльності.

Первинним елементом фінансового потенціалу є власний капітал, який у процесі діяльності поповнюється за рахунок нерозподіленого прибутку, результатів інвестування, емісійного доходу, додаткових внесків засновників. Розмір власного капіталу страхової компанії регулюється нормативними актами органів нагляду за страховою діяльністю при отриманні ліцензії. Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається страхуванням життя – 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом України. Відповідно до законодавчих та установчих документів страхової компанії, у структурі власного капіталу формується резервний капітал, який служить доповненням до статутного капіталу. Його головне призначення – використання на покриття втрат, збитків, а також погашення облігацій і викупу акцій, якщо інші грошові засоби відсутні. У міжнародній практиці резервний капітал використовують як вагомий інструмент управління фінансовим потенціалом страхової компанії. Наприклад, у Німеччині власний капітал акціонерних товариств поряд з основним акціонерним капіталом представлений резервами капіталу і резервами прибутку. Резервний капітал призначений для підтримки курсу акцій. У несприятливі для компанії періоди, коли знижується курс акцій, кошти цього фонду використовуються для вилучення з фондового ринку необхідної кількості акцій. А у періоди підйому курсу акцій фонд знову поповнюється. Таким чином, резервний капітал забезпечує стабільність курсу акцій страхової компанії на фондовому ринку. Резерви прибутку за своїм змістом і функціями ідентичні резервному капіталу, що формується українськими страховими компаніями. Крім того, кошти резервів капіталу і резервів прибутку використовуються для покриття збитків у несприятливі для страхової компанії роки.

Страхування життя ґрунтується на створенні грошових фондів, джерелом яких є кошти страхувальників, що надійшли у формі страхових премій (внесків). Клієнти здійснюють страхові внески, які акумулюються у компанії. Ці кошти не належать страховику, вони лише тимчасово (на період дії договорів страхування) перебувають у розпорядженні страхової компанії і призначені для здійснення страхових виплат. Сукупна нетто-премія страхової компанії створює її страхові резерви. Цю частину капіталу неправомірно вважати позиковим капіталом, оскільки позиковий капітал надається під відсоток і повинен бути повернений кредитору в повному обсязі. Можливість перетворення цих коштів через деякий час в дохід страховика дозволяє ідентифікувати їх як «залучені кошти». Вони тимчасово можуть бути використані страховиком лише в якості інвестиційного джерела. У структурі капіталу страхової компанії можуть бути позикові кошти (наприклад кредиторська заборгованість за оплату праці), проте досить рідко трапляються випадки, коли страхова компанія залучає кредити банків.

В умовах прийняття на страхування ризиків, страховик змушений користуватися механізмом перестрахування, сплачуючи перестрахувальні премії. Зворотні канали руху грошових потоків у системі перестрахування становлять комісійні винагороди за угодами перестрахування і тантьєми. Водночас у страховика формується депо премій з перестрахування як форма гарантії виконання зобов'язань перестраховика. Належна премія з перестрахування не перераховується перестраховику, а заноситися на спеціальний рахунок. Операція гарантує перестраховику певні відсотки, які передбачаються в договорі. Тим самим первинний страховик отримує додаткові інвестиційні ресурси і дохід.

Наступний фактор формування фінансового потенціалу страхової компанії зі страхування життя – інвестиційна діяльність, яка приносить страховику дохід за рахунок використання тимчасово вільних коштів страхового резерву. Як правило, компанії зі страхування життя дотримуються консервативної політики розміщення страхових резервів. Урахувавши наслідки кризи 2008 року, вони різко обмежили інвестиції в акції (в тому числі і у акції пайових інвестиційних фондів), векселі, іпотечні цінні папери. Водночас була збільшена частка банківських депозитів у інвестиційних портфелях компаній.

Проаналізуємо основні складові фінансового потенціалу найбільших страхових компаній України на ринку страхування життя (таблиця).

Таблиця

Показники фінансового потенціалу компаній-лідерів на ринку страхування життя у 2010 році (за даними Держкомфінпослуг)

Назва компанії	Страхові премії		Статутний капітал		Страхові резерви	
	тис. грн.	рейтинг	тис. грн.	рейтинг	тис. грн.	рейтинг
ПрАТ «АЛІКО УКРАЇНА»	197 483,0	1	164 679,0	1	502 883,0	1
ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА Страхування життя»	149 026,7	2	26 903,1	6	479 876,6	2
АТ СК «ТАС»	128 221,0	3	46 306,0	3	312 965,0	3
ПрАТ «Ренесанс Життя»	115 870,0	4	25 343,0	8	43 551,1	7
ПрАТ «Фортіс Страхування Життя Україна»	31 161,0	5	45 000,0	4	44 298,0	6
ПрАТ СК «Дельта-Життя»	14 231,2	6	11 000,0	14	2 753,2	13
ТДВ СК «Іллічівська»	11 712,0	7	27 480,0	5	30 870,9	9
АТ СК «Блакитний поліс»	11 084,0	8	15 950,0	13	114 289,0	5
ЗАТ УАСК «АСКА-ЖИТТЯ»	11 053,3	9	18 000,0	11	147 200,0	4
ПрАТ СК УСГ «Життя»	10 758,0	10	100 000,0	2	34 349,0	8

Проте, як видно з рис. 2, у більшості компаній обсяг залучених премій за період 2007–2009 років скорочувався. У 2010 році вдалося відновити позитивну динаміку показника страхових премій ПрАТ «Аліко Україна», СК «ТАС», ПрАТ «Ренесанс Життя», ПрАТ «Фортіс Страхування Життя Україна».

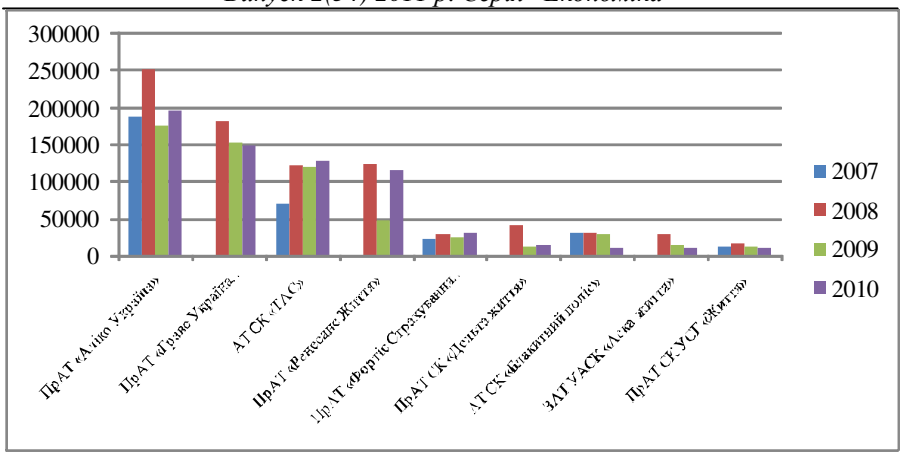

Рис. 2. Динаміка страхових премій, тис. грн.
[побудовано за даними Держкомфінпослуг]

Усі компаній, які увійшли у коло найбільших у 2010 році (за винятком ТДВ СК «Іллічівська»), стабільно впродовж 3 останніх років зберігали свої лідерські позиції (див. таблицю). При цьому заслуговує на увагу той факт, що наведені страхові компанії у структурі власного капіталу мають значну частку іноземних інвестицій. Що і стало запорукою не тільки збереження, а й зростання їх фінансового потенціалу впродовж аналізованого періоду.

Нєнно І.М. пропонує оцінку фінансового потенціалу страховика здійснювати за такою методикою [7]:

$$ФП = ФЗ – ПФП = (ВК + СР) - (СВ + ЗВ),$$

де ФП – фінансовий потенціал розвитку; ФЗ – фінансове забезпечення; ПФП – поточні фінансові потреби; ВК – власний капітал; СР – страхові резерви; СВ – страхові виплати; ЗВ – загальні витрати.

На рис. 3 наведено результати обчислення обсягу фінансового потенціалу для кількох компаній з переліку найбільших страховиків у сегменті зі страхування життя.

Фінансовий потенціал досліджуваних компаній впродовж 2008–2010 років мав тенденцію до зростання. Найбільші темпи росту властиві ПрАТ «Аліко Україна», що на сьогодні займає лідируючі позиції на ринку зі страхування життя в Україні і за іншими показниками (розмір страхових премій, страхових резервів, статутного капіталу).

Зважаючи на важливість інвестиційної діяльності для страхової компанії, окремо виділимо у структурі фінансового потенціалу страховика інвестиційний потенціал.

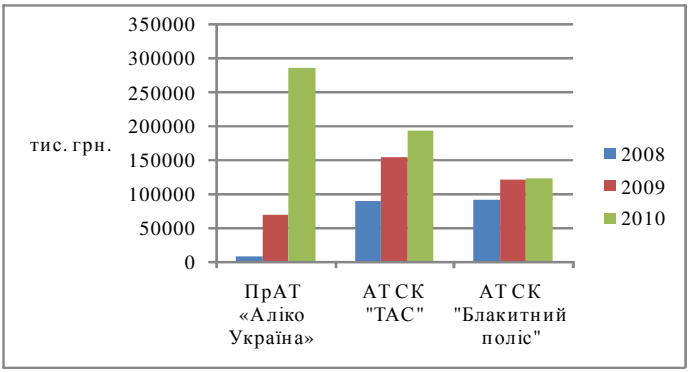

Рис. 3. Фінансовий потенціал страхових компаній
[обчислено за даними фінансової звітності компаній]

Рівень інвестиційного потенціалу (ІП) може бути оцінений за формулою

$$ІП = (СР+ВК-ДЗст)/ \sum Аск,$$

де СР – сума страхових резервів, ВК – власний капітал, ДЗ – дебіторська заборгованість за операціями страхування, спільного страхування, перестрахування, ∑Аск – сукупні активи страхової компанії.

Чим вище значення показника ІП, тим більший обсяг фінансових ресурсів має у своєму розпорядженні страховик для інвестування і відповідно тим вищим є інвестиційний потенціал компанії.

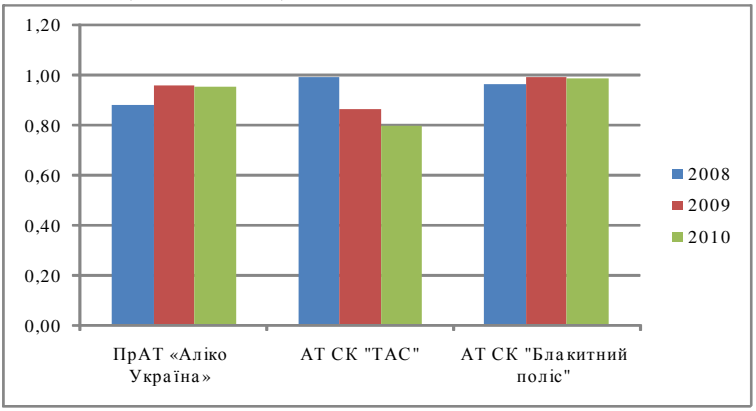

Рис. 4. Рівень інвестиційного потенціалу страхових компаній
[обчислено за даними фінансової звітності компаній]

Для досліджуваних компаній показники рівня інвестиційного потенціалу є досить високими (перевищують 0,8), проте спостерігається тенденція до їх скорочення. Найкращими показниками з-поміж порівнюваних компаній ха-

рактеризується АТ СК «Блакитний поліс», яка належить до категорії кептивних страхових компаній (створена трудовими колективами та профспілками компанії "Укртрансгаз" у 2000 році). Проведений аналіз дозволяє здійснити уточнення змісту поняття фінансового потенціалу страхової компанії зі страхування життя. Його слід розуміти як комплексну економічну категорію, яка являє собою систему фінансових ресурсів, що задіяні в страховій, фінансовій та інвестиційній діяльності компанії і здатні при ефективній системі управління приносити економічні вигоди для досягнення цілей функціонування компанії на відповідних етапах її діяльності та для максимального задоволення потреб власників.

Отже, фінансовий потенціал страхової компанії зі страхування життя формується у результаті руху фінансових потоків у рамках трьох сфер діяльності: поточної страхової діяльності, інвестиційної діяльності та фінансової діяльності. Сучасний стан фінансів страхових компаній вимагає пошуку нових форм і методів підвищення їх фінансового потенціалу. Одним із шляхів вирішення цих проблем є ефективне управління, що повинно враховувати складність об'єкта управління і взаємозв'язок між його елементами і комплексом виконуваних функцій. Виходячи з цього, подальші дослідження мають стосуватися розробки на науковій основі системи управління фінансовим потенціалом страхових компаній.

1. Закон України «Про страхування» Вводиться в дію Постановою ВР № 86/96-ВР від 07.03.96. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua. **2.** Безугла В. О. Страхування : навч. пос. / В. О. Безугла, І. І. Постіл, Л. П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 582 с. **3.** Бикова В. Г. Фінансово-економічний потенціал підприємств загальнодержавного значення – оцінка і управління / В. Г. Бикова // Фінанси України. – 2005. – №6. – С. 56-61. **4.** Кабанцева Н. Г. Страховое дело : учебное пособие / Н. Г. Кабанцева. – М. : ФОРУМ, 2008. – 272 с. **5.** Ковалев В. В. Финансовый анализ : Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 432 с. **6.** Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінка / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7. – С. 123-130. **7.** Нєнно І. М. Фінансове забезпечення розвитку страховика [Електронний ресурс] / І. М. Нєнно, Н. Л. Кусик. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/06NenKus.htm **8.** Путятин Ю. О. Фінансові механізми стратегічного управління розвитком підприємства : монографія / Ю. О. Путятин, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Х. : Основа, 1999. – 488 с. **9.** Сосновская О. А. Концепция управления гибкостью ресурсного потенциала страховых компаний / О. А. Сосновская // Економіка і організація управління. – 2011. – Випуск № 1 (9). – С. 80-88. **10.** Тронин Ю. Н. Основы страхового бизнеса / Ю. Н. Тронин. – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2006. – 472 с. **11.** Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – М. : Издательство «Омега-Л» : ООО «Эльга», 2010. – 768 с. **12.** Федорова Т. А. Основы страховой деятельности : учебник / отв. ред. проф. Т. А. Федорова. – М. : Издательство БЕК, 2001. – 768 с.

Рецензент: к.е.н., доцент Іванченко А.М.